

V RAKOUSKÉ ARMÁDĚ

Evropská válka, kterou po celá desetiletí připravovaly vlády a buržoasní strany všech zemí, vzplanula. Růst zbrojení, krajní zostření boje o trhy v epoše nového, imperialistického stadia vývoje kapitalismu v pokročilých zemích, dynastické zájmy nejzaostalejších východoevropských monarchií musely nevyhnutelně způsobit a také způsobily tuto válku. Anexe území a podmanění cizích národů, ožebračení soupeřícího národa, vyplenění jeho bohatství, odvrácení pozornosti pracujících mas od vnitropolitických krisí v Rusku, Německu, Anglii a jiných zemích, vnese ní rozkolu mezi dělnictvo, jeho obalamucení nacionalismem a vyhlazení jeho avantgardy, aby bylo ochromeno revoluční hnutí proletariátu – takový je jediný skutečný obsah, význam a smysl nynější války.“¹

Tak charakterisoval Ústřední výbor Sociálně demokratické dělnické strany Ruska 1. listopadu 1914 výbuch první světové imperialistické války. Válka, k jejímuž rozpoutání bylo jako vhodné záminky použito zastřelení rakouského následníka trůnu v Sarajevě 28. června 1914, vtáhla do svého víru desítky různých států a národů, jež povolaly do zbraně 60 milionů lidí. Kapitalistický svět se rozdělil na dva mohutné válčící tábory, z nichž každý se snažil zničit svého protivníka a ve svůj prospěch nově rozdělit svět. Buržoasie Německa a Rakousko-Uherska, buržoasie Francie, Velké Británie, Ruska a Spojených států amerických, klamajíc lid o vlastních cílech tohoto světového střetnutí, vedla válku nespravedlivou, loupežnou, imperialistickou.

Válka zasáhla hluboce i do osudů českého a slovenského národa. Pro statisíce českých a slovenských lidí, oblečených do rakouské vojenské uniformy, znamenala strádání na frontě a případnou smrt za zájmy jim úplně cizí, pro pracující lid v zázemí pak hlad, nucenou práci ve válečných podnicích, perzekuci. Válka však zasáhla do osudů českého a slovenského

¹ V. I. Lenin: Vybrané spisy I, Praha 1950, str. 713.

národa i tím, že v plné nahotě odhalila úplně protichůdný vztah buržoasie a pracujícího lidu k Rakousko-Uhersku.

Je známo, že česká buržoasie, mezi jiným i Masaryk a Beneš, nepomýšlela před válkou na nějaký samostatný československý stát, na rozbití Rakousko-Uherska. Naopak se vždy plně vyslovovala pro další existenci tohoto mnohonárodního habsburského soustátí. Bylo tomu tak především proto, že se v předválečných letech mohla svým kapitálem význačnou měrou podílet na rakouských hospodářských výbojích na Balkáně a že se nevzdávala myšlenky boje s kapitálově silnější německou buržoasií, boje za hospodářské ovládnutí Rakousko-Uherska.

Tuto prorakouskou politickou linii sledovala česká buržoasie i za války. Obrovské zisky, které jí válka přinášela, znamenaly s její strany plnou podporu imperialistických rakouských válečných cílů. V novinách a v nejrůznějších loyálních projevech vzdávali předáci buržoasie hold „staříčkému mocnáři“ a vyzývali lid k věrnosti monarchii. Pražské místodržitelství se stalo svědkem mnoha loyálních projevů jednotlivců i celých deputací. Zdrucující většinu různých sbírek a státních půjček v Čechách tvořily příspěvky české buržoasie. Když koncem roku 1916 císař opět svolal parlament, který nezasedal od vypuknutí války, česká buržoasie prostřednictvím svých poslanců nejenže na jeho půdě v zájmu věci národa nevyužila nepříznivé vojenské i hospodářské situace Rakousko-Uherska, ale naopak vystoupila s prorakouskými a proválečnými projevy. České buržoasní strany (agrárníci, mladočeši, klerikálové, moravská pokroková strana) a jejich poslanci včetně poslanců sociálně demokratických se 18. listopadu 1916 spojili v t. zv. Český svaz a Národní výbor, který vydal provolání „Českému národu“, jehož jedna pasáž zněla: „V přesvědčení, že plníme jen vůli celého, po národní jednotě dnes více než kdy před tím volajícího národa, a že jednáme současně v zájmu staroslavné dynastie i velikého historického poslání říše, jež spočívá především v sjednocení a zachování nedílnosti jejich království a zemí, jakož i v naprosté rovnoprávnosti všech národů, sjednocujeme na základě většinové zásady české poslance na radě říšské v jeden celek „Český svaz“.¹ V projevech plných oddanosti protestoval později Český svaz proti zprávám, které pronikaly z Dohodových zemí a které mluvily o možnostech vnitř-

¹ J. Hajšman: Česká mafie, Praha 1934, str. 238.

ních změn v Rakousko-Uhersku, stejně jako proti Masarykově zahraniční akci. Na těchto názorech setrvala česká buržoasie v podstatě až do Velké říjnové socialistické revoluce.

Tato fakta nejsou nikterak v rozporu s tím, že rakouské úřady v r. 1915 zatklly přední mluvčí české buržoasie, Kramáře, Rašína a jiné. Stalo se tak v době dočasných vítězství rakous-

Provolání.

Českému lidu katolickému!

Ve vážných dobách octá se vlast a národ. Programové stanovisko našich stran ke státu a celému mocnářství jest známo.

Víme všichni, vědom si jest celý náš národ, že v silném a ke všem národům spravedlivém Rakousku má nejbezpečnější záruku svého bytí a své budoucnosti.

V této vážné a velké chvíli, v níž se říše naše octí a s ní i národ i vlast naše stojíme a s námi stojí veškeren lid náš s neochvějnou věrností a oddaností k říši a k vanešenému jejímu mocnáři.

Víme, že staříček mocnár nás, milovaný císař a král František Josef, prodchnut jest ideálním snažením po zachování míru.

Prozřetelností však usouzeno bylo jinak. Budeme proto všichni konati ochotně a rádi, co plnit nám příkazují nejen zákony světské, nýbrž i zákony Božské.

V přední radě musíme pamatovati všichni na naše dráhé syny a bratry, kteří jsou ve zbraních, ale nemáme zapomínati také na jejich a své opuštěné rodiny.

Pomáhejme, jak jen Ložbo radou i skutkem, prací rukou svých i dary, pomáhejme i modlitbou.

To bude nejužitečnější manifestací naší věrnosti a oddanosti.

Vzburu srdce, s důvěrou v Boha hledme do budoucnosti!

Bůh chraň našeho vznešeného mocnáře!

Bůh chraň náš český národ!

Bůh chraň naši říši!

Bůh chraň a provázej naše vojsko!

Dne 31. července L. P. 1914.

Dr. Hruban.

Jan Šrámek.

Dokument doby.

Mluvčí české buržoasie se po výbuchu první světové války postavili – v rozporu s mнением lidu – za imperialistické cíle habsburské monarchie

kých zbraní, které vyvolaly zpupné sebevědomí rakouské vlády. „Každému bylo zjevno, že jde o akt bezdůvodné, čiré persekuce, jež se chopila dr Kramáře bez ohledu na to, jak se choval nebo nechoval, nýbrž jako domnělého vůdce národa.“¹ V osobách zatčených měl být vlastně souzen český národ. Při soudním procesu se Kramář stejně jako ostatní vyslovovali bez výhrad pro Rakousko-Uhersko. Kramář se sám v tomto smyslu dovolával svědectví mnoha rakouských ministrů, svého

¹ Zd. Nejedlý: Dr. Kramář, Praha 1920, str. 18.

oslavného článku z 2. prosince 1914, který napsal u příležitosti výročí korunovace Františka Josefa I., vyslovil se odmítavě k Masarykově zahraniční akci a k případnému osamostatnění českého a slovenského národa. Rakouská vláda a císař se i touto cestou mohli přesvědčit o tom, že v české buržoasii mají svého věrného spojence.

Sociálně demokratická strana nesplnila svou úlohu vést masy do boje proti reakční a utlačovatelské habsburské monarchii. Mezi vedoucí činitele této strany pronikal před válkou stále zjevněji duch oportunistu, který zaměňoval revoluční marxismus reformismem, který vedl k přecenění parlamentní formy práce a ke stále hlubšímu rozporu mezi teorií a praxí, mezi proklamacemi a činy. Slabost strany v ideologickém směru umožňovala, aby do ní pronikaly buržoasní prvky, aby ve straně uplatňovali svůj vliv takoví příslušníci buržoasní inteligence, jako byl T. G. Masaryk. Fakt, že internacionální jednotarakouské sociální demokracie byla rozbita, že rakouská sociální demokracie se před válkou rozpadla, nesprávně chápajíc národnostní otázku, na jednotlivé strany podle národností, vedl k posílení buržoasního nacionalismu a ke sblížení jednotlivých sociálně demokratických stran se svou vlastní buržoasí. Nadto vůdčí činitele sociálně demokratických stran v Rakousko-Uhersku nebrali v úvahu a nevyvozovali důsledky z postavení tohoto státu jako jednoho z nejslabších článků imperialistického řetězu v Evropě, článku, v němž buržoasní revoluce nebyla ukončena, v němž existovaly silné pozůstatky feudalismu, v němž existoval silný nacionální útlak různých, především slovanských národů se strany německé a maďarské buržoasie a šlechty, v němž se všechny tyto rozpory zostřovaly přechodem kapitalismu do imperialistického stadia a hrozily každým okamžikem vybuchnout.

Předválečný oportunismus československé sociální demokracie se projevil i v jejím vztahu k rakouské armádě, tomuto přednímu nástroji rakouského imperialismu. Sociálně demokratická antimilitaristická propaganda v letech 1908—1912 byla tak silná, že vzbuzovala vážné obavy příslušných rakouských vojenských kruhů, jež si byly vědomy toho, že „v socialistických kruzích budou učiněny všechny přípravy, aby obyvatelstvo bylo naladěno proti každé válce.“¹ Vojenské úřady počí-

taly s tím, že případná mobilisace neproběhne pod dojmem této agitace ani zdaleka hladce, a konaly proto příslušná protiopatření. Avšak v letech před výbuchem války sociální demokracie od antimilitaristické činnosti stále více upouštěla. Na jaře 1914 vyjadřovala své uspokojení nad tímto faktem různá vojenská velitelství, dovozující, že nějakých zvláštních zákroků při mobilisaci nebude ani třeba.¹ Vskutku také mobilisace rakousko-uherské armády proběhla v podstatě úplně hladce.

Počátek první světové imperialistické války plně odhalil sociálně demokratický oportunismus. II. Internacionála se rozpadla na jednotlivé sociálně demokratické strany, jež se postavily po bok své vlastní buržoasie a plně podporovaly její válečné imperialistické úsilí a cíle. Jedině ruská bolševická strana správně zhodnotila příčiny a význam války, zaujala k ní vyhraněné třídní stanovisko, ukazovala masám, že jediným východiskem z války je změnit válku imperialistickou ve válku občanskou.

Československá sociální demokracie naprosto svým úkolům nedostála. Její mluvčí svými projevy a články v tisku odzbrojovali lid, mluvili o tom, že válka přišla náhle, že válečné lavině nemohou socialistické strany zabránit, že je nutno pasivně vyčkávat a po válce se dát znovu do práce. Tímto svým postojem si sociálně demokratická strana, která se na svém posledním předválečném sjezdu vyslovila pro zachování Rakousko-Uherska, vysloužila i pochvalu vládních míst.² V dalším průběhu války se ocitala stále více v područí české buržoasie, což jsme ukázali již na tom, že její předáci vstoupili do buržoasního Českého svazu. To mělo dalekosáhlé důsledky v období konečné fáze války a při vzniku samostatné Československé republiky.

Naprosto odlišné stanovisko k Rakousko-Uhersku a imperialistické válce zaujímal český pracující lid. Jedině tím, že lid a především dělnická třída zůstala bez vedení, lze si vysvětlit hladký průběh mobilisace. Český pracující lid nenáviděl rakousko-uherskou monarchii. Viděl v ní pramen svého těžkého sociálního i národnostního útlatku, viděl v ní nástroj sloužící utlačovatelské německé a maďarské šlechtě a buržoasii. Na druhé straně i rakouské vládnoucí kruhy si byly vědomy toho, že v českém lidu jsou silně zakořeněny myšlenky slovanské

¹ Dopis místopředsednictví velitelství 8. sboru z 3. března 1909. Cit. J. Beřánek: Rakouský militarismus a boj proti němu v Čechách, Praha 1955, str. 93.

¹ Tamtéž, str. 106—107, 128.

² Z. Šolle: Dělnické hnutí v českých zemích za imperialistické světové války, Praha 1952, str. 24.

sounáležitosti a sympatie vůči srbskému a ruskému národu. Ostrá persekuce, první popravky, otrocká práce ve válečných podnicích, zavedení přídelového hospodářství, zvyšující se vykořisťování a hlad, odchod živitelů rodin na frontu – to všechno od samého počátku války zesilovalo obě tyto protichůdné tendence. A český pracující lid, opuštěný, nikým nevedený, neorganiso­vaný, ponechaný i sociálně demokratickými vůdci na pospas osudu, brzy našel cesty, jak dávat najevo svůj záporný postoj k Rakousko-Uhersku i nenáviděné válce.

Formy, jimiž se tak dalo, byly typické pro neorganiso­vaný a spontánní odpor.

„Chování se českého obyvatelstva v zázemí po vypuknutí války bylo dílem prosto vši účasti, dílem pak přímo nepřátel­ské k zájmům státu,“ pravilo se v dotazu německých poslanců o chování českého národa za války.¹ První věc, kterou dával český lid najevo, bylo to, že nemá s válkou nic společného; otevřeně se mluvilo o tom, že válka je záležitostí Němců. V Praze a v jiných českých městech se začaly objevovat proti­rakouské nápisy a kolovat protirakouské básničky. Jedna z takových básní, psaná na psacím stroji a zachycená rakouskou policií v pražském Národním divadle, odsuzovala vraždění bezbranných srbských starců a žen 6. chebským zeměbranec­kým plukem a vyzývala lid, aby nepomáhal a nedával ani ha­leře k tomuto bratrovražednému boji. Slovní srážky mezi čes­kým a německým obyvatelstvem Prahy byly na denním po­řádku. Vojenské úřady musely dočasně zastavit provoz některých pražských kin pro antidynastické demonstrace. V kinu Koruna bylo při promítání filmu, který mimo jiné zachycoval ústup Němců na Mar­ně, tak bouřlivě tleskáno, že další promítání tohoto filmu muselo být zastaveno. Někde se nenávisť lidu k válce obracela i proti prvním raněným odsunutým do záze­mí. Mezi obyvatelstvem kolovaly a horlivě se četly časopisy z dohodových zemí. Veřejně vyvěšované válečné zprávy ra­kouského hlavního stanu byly posměšně komentovány. V ně­kterých městech, jako v Hradci Králové, vznikaly demonstra­ce při hraní rakouské hymny. Vídeňská vládní místa si stěžo­vala na to, že obyvatelstvo nezdobí své domy prapory. České obyvatelstvo se minimální měrou podílelo na rakouských vá­lečných půjčkách a různých sbírkách.

¹ Dotaz německých poslanců o chování českého národa za války, díl I., Praha 1918, str. 41. Odtud čerpána i většina dalších údajů.

S růstem protirakouské a protiválečné nálady českého lidu rostly na druhé straně sympatie – namnoze nekritické – pře­devším k Srbsku a Rusku. Ostentativně se nosily všeslovanské trikolory. Počáteční úspěchy ruských vojsk na východní fron­tě vzbudily takové naděje, že se obyvatelstvo tajně připravova­lo k uvítání Rusů v Čechách. Mezi lidem kolovala v nesčet­ných opisech provolání ruských vojenských představitelů. Horlivě se začala studovat ruština.

Na tyto projevy odpovídaly rakouské úřady krutými repre­sáliemi. Počet zatčených denně rostl. Soudní procesy se konaly nepřetržitě. Docházelo k prvním popravám zatčených z řad civilního obyvatelstva. Příslušné vídeňské vojenské kruhy s po­zorností sledovaly tyto události v Čechách a v častých přípa­dech prosadily, že „mnohé rozsudky první instance musely býti zostřeny.“¹

Charakteristický byl postoj, který k tomuto lidovému proti­válečnému odporu, jehož růstu nemohla zabránit ani nej­ostřejší persekuce, zaujala česká buržoasie. Když byl po prv­ních dvou válečných letech znovu otevřen vídeňský parla­ment, snažili se čeští buržoasní poslanci v rámci svého prora­kouského postoje tato fakta úplně zastřít. Na ostré výpady ministra obrany barona Georgiho o nespolehlivosti českého lidu odpovídal 27. června 1917 poslanec Stránský: „Oproti tomu dovoluji si věcně opravit, že baron Georgi své tam před­nesené výroky ani jediným, buďsi jakýmkoli důkazem nepo­depřel a nedoložil . . . Výklady ministra Georgiho nejsou ni­čím jiným než až dosud neslýchaným výbuchem vzteku mi­nistra.“²

Všeobecně pak „čeští poslanci v imunitním výboru tvrdili, že fakta uvedená proti chování se Čechů v zázemí, v cizině a na frontě jsou tvrzení bez důkazů, že Čechové své povinnosti dostáli, ano v jednotlivých případech i více než ostatní náro­dové mocnářství.“³

Přesto, že česká buržoasie toto hnutí lidu přehlížela a nejen že je nepodporovala, ale snažila se je naopak utlumit, odpor lidových vrstev proti Rakousko-Uhersku a proti válce v dal­ších letech války ustavičně rostl. Pod dojmem ruské únorové revoluce a především pak Velké říjnové socialistické revoluce tento odpor přerůstal v mohutné stávky a demonstrace, za nichž

¹ Dotaz německých poslanců . . . , str. 43.

² Tamtéž, str. 1—2.

³ Tamtéž, str. 1.

docházelo ke srážkám s rakouskou ozbrojenou mocí, jež otráslasamými základy zpuchřelé rakouské monarchie a způsobily posléze její rozpad. Pod dojmem tohoto mohutného lidového hnutí opouštěla česká buržoasie v posledním roce války postupně své prorakouské stanovisko.

Zřetelně dával pracující lid najevo svůj protirakouský a protiválečný postoj i ve vztahu k rakouské armádě.

Viděl-li český a slovenský pracující lid v nadvládě německé a maďarské šlechty a buržoasie hlavní pramen svého útlatku a vykořisťování, pak v rakouské armádě viděl nástroj tohoto útlatku. O tom se přesvědčil za revolučních událostí v roce 1905 a při jiných příležitostech, kdy rakouská ozbrojená moc vystupovala proti němu se zbraní v ruce. Proto rakouskou armádu nenáviděl a vstupoval do ní jen s odporem.

Stav rakouské armády odpovídal stavu a politickému charakteru reakční monarchie. Rakouská armáda tak jako armády jiných kapitalistických států byla budována na zásadě všeobecné branné povinnosti. Znamená to, že hlavní složku armády tvořil pracující lid. Armáda však nesloužila lidu, nýbrž vykořisťovatelským zájmům buržoasie a šlechty, jejich utlačovatelské vnitřní politice a expansivním zahraničním cílům. Aby překlenula tento rozpor a aby i nadále zůstala armáda jejím nástrojem, byla vládnoucí třída nucena přistupovat k mnoha opatřením.

Nejdůležitější úlohu v tomto směru hrálo složení a postavení velitelského sboru. Všechny vyšší velitelské funkce v rakouské armádě byly v rukou příslušníků buržoasie a šlechty. Postavení důstojnického sboru bylo zvláště privilegováno; důstojnický sbor tvořil uzavřenou kastu, oddělenou od ostatního světa svými vlastními zákony. Při tom šlo o důstojníky – i nejvyšší – málo vzdělané, kteří ve svém povolání viděli jen vhodný zdroj příjmů a možnost nekonečných zábav a radovánek. Propast mezi důstojníkem a mužstvem byla nepřeklenutelná. Výjimku netvořili ani čeští důstojníci rakouské armády, kteří se namnoze ještě styděli za svůj český původ.

Velkou pozornost věnovala vládnoucí třída prostřednictvím svého velitelského sboru mužstvu, rekrutujícímu se z pracujícího lidu. Cílem všech nejrůznějších opatření bylo vytvořit z vojáka poslušný a nemyslicí nástroj, jenž by plnil slepě jakékoli rozkazy. Vojáci byli vychováváni nábožensky a v duchu oddanosti rakouské „vlasti“. Žili v přísném kasárenském režimu, izolováni od obyvatelstva. Nesměli se zajímat o politiku.

Výcvik se dál v bezduchem drillu. Jakýkoli odpor byl drcen týráním – mnohdy úplně svévolným – a tresty, mezi nimiž zaujímalo neposlední místo barbarské uvazování. Surově byla vyžadována slepá disciplína. Na stížnosti se obvykle nebral zřetel a mnohdy se stávalo, že voják, který měl odvahu hlásit se o svá práva, byl ještě sám potrestán. U vojáků české nebo jiné slovanské národnosti působila tíživě navíc ta okolnost, že služební řečí byla němčina. Neovládal-li český voják aspoň základní německé výrazy, byl předem odsouzen k nejrůznějším ústrkům. Za neznalost služebních hlášení v němčině se trestalo. Dodáme-li k tomu, že zabezpečení vojáků, pokud se týká stravy a ubytování, bylo žalostně bidné, že důstojníci používali vojáků k různým soukromým hospodářským pracím, nelze se divit, že sebevražednost v armádě dosáhla velmi vysokého procenta.

K tomu, aby vytvořily z armády bezduchý nástroj svých cílů, vládnoucí kruhy využily i mnohonárodního složení monarchie. Skutečnost, že Rakousko-Uhersko bylo státem skládajícím se z mnoha národností, hovořících různými jazyky, dovoľovala vládnoucí třídě posílat vojenské jednotky jedné národnosti do země druhé národnosti a naopak. Byla to stará praxe: neznalost jazyka měla zabránit jakémukoli styku vojska s obyvatelstvem. Podobně byly i jednotlivé jednotky doplňovány. Těchto opatření používala vládnoucí třída i proto, aby mohla snáze rozněcovat mezi vojáky – na př. mezi Maďary a Čechy – vzájemnou nacionální nenávisť, jež měla odvracet pozornost vojáků od současného politického života.

Zmínili jsme se již o tom, že mobilisace rakouské armády proběhla hladce. Její hladký průběh, který si lze vysvětlit jediné tím, že lidové masy zůstaly bez vedení, neznamenal však naprosto jejich kapitulaci, neznamenal, že by pracující lid vstupoval do armády ochotně a rád. Již v průběhu prvních měsíců imperialistické války nalézali vojáci prostředky, jak dát najevo svůj odpor proti válce, vedené za cíle jim úplně cizí. Formy tohoto odporu byly živelné, neorganísované, v dalších letech války však rostly a nabývaly důraznosti a uvědomělosti.

Jedním z projevů neochoty bojovat za zájmy nenáviděného císaře a monarchie byl odpor, který vojáci projevovali ve službě v armádě již při odjezdu vojenských jednotek z Čech na frontu.

O tom, jaká panovala nálada u jednotek vyjíždějících z Čech, hovoří všeobecně jedna z mnohých rakouských úřed-

ních zpráv takto: „U českého mužstva není pozorovati žádného nadšení pro věc monarchie. Každý poslouchá jen proto, že poslouchat musí . . . Následky toho se jeví při vojenských přehlídkách. Není jednoho člověka, který by projevoval radost, že smí bojovat za císaře a vlast; naopak, skoro každý hledí vojenské povinnosti uniknouti, žádá za zproštění, hlásí se nemocným anebo se i dobrovolně zmrzačí. Kdo je odveden, projevuje hlasitě svou nevoli. Mnoho odvedených si navléká smuteční pásky a z četných českých obcí přicházejí mužové k vojenskému odvodu s českými prapory. Mezi lidem se rozšiřují nejhrubší parodie na rakouskou hymnu, urážky císaře jsou na denním pořádku a se všech stran je slyšeti přání, aby Rakousko padlo a Rusko zvítězilo, protože Rusové a Srbové jsou bratři Čechů.“¹

Množství úředních vojenských zpráv mluví rovněž o tom, jakých konkrétních forem nabýval odpor vojáků proti válce při odchodu na frontu. Stížnosti se týkají především obou pražských pluků, 28. pěšího pluku a 8. zeměbranceckého pěšího pluku. Při odchodu jednotlivých částí těchto pluků z Prahy se mezi lidem šířily zprávy, že je postaráno o to, aby vojáci z těchto jednotek nestříleli proti svým bratrům a aby vyvěsili bílý prapor. Ba i c. k. úřední zprávy konstatovaly, že „pochod mužstev ulicemi byl hotovou hanbou rakouské armády.“² Při pochodu městem vyhrožovali vojáci svým důstojníkům, nesli na puškách prázdné láhve od piva a na bluzách demonstrativní odznaky, což bylo přihlížejícími diváky s povděkem kvitováno. Jednotky odcházely v naprostém nepořádku pod červeno-modro-bílými prapory a nebyly řídké případy, že se zpívala píseň: „Červený šátečku, kolem se toč, my jdeme na Rusa, nevíme proč.“

Tyto živelné projevy odporu vojáků odcházejících na frontu nezůstaly omezeny jen na Prahu. Začaly se projevovat i v jiných českých venkovských městech.³ Vojenské úřady byly v průběhu dalších měsíců války nuceny odcházející jednotky přímo eskortovat. Stupňující se teror, jehož výrazem byla poprava pěšáka Kudrny na motolském cvičišti 7. května 1915,

¹ Cit. J. Prokeš: *Obrázkové dějiny naší samostatnosti*, Praha 1930, str. 439—440.

² Dotaz německých poslanců . . ., str. 43.

³ Blíže o tom K. Pichlík: *Bojovali proti válce*, Praha 1953, str. 13—14. Velké množství faktického materiálu o těchto otázkách přinesla M. Paulová (*Dějiny Maffie*, I., Praha 1937).

nemohl však odpor vojáků proti imperialistické válce zlomit. Tento odpor nabýval stále ostřejších a výraznějších forem a pod vlivem Velké říjnové socialistické revoluce přecházel v otevřené vzpoury, které vedli většinou navrátilci z ruského zajetí a které otrásaly jak rakouským zázemím, tak i frontou. Tyto vzpoury přispěly podstatnou měrou k vnitřnímu rozkladu a rozpadu rakousko-uherské monarchie v roce 1918.

Nejzřetelněji však své protirakouské a protiválečné stanovisko dávali najevo vojáci české a slovenské národnosti především na ruské frontě přebíháním k nepříteli.

Přebíhání jednotlivců a menších jednotek bylo takřka denním zjevem. Jak konstatoval armádní rozkaz ze 16. dubna 1915, praxe byla obvykle taková, že čeští vojáci se v době bojů skryli v domech a ve sklepích a neúčastníci se bojů, čekali na odchod rakouských jednotek a příchod Rusů, kterým se pak dobrovolně vzdávali. Rozkaz uváděl takové případy, že hlídka 14 mužů se vzdala jedinému kozákovi, aniž tento vystřelil. V jiném případě 28 ruských pěšáků bez výstřelu zajalo skupinu 300 mužů. Důstojník německé národnosti, který tomu odporoval, byl zastřelen.¹ České vojenské hlídky, vysílané proti nepříteli, se rovněž mnohdy nevracely. Proto některé pluky musely být znovu vzaty pod přísahu; o tom, kdo se z hlídky nevrátil, bylo obvykle sdělováno příslušnému obecnímu úřadu v zázemí, že přešel k Rusům a že „po svém návratu hned propadne popravčímu.“

Frontu však nepřebíhali jen jednotlivci, nýbrž i celé velké vojenské jednotky. Nejznámější je zběhnutí 28. a 36. pěšího pluku.

Pražský 28. pěší pluk měl ve svém postavení v Karpatech u Dukelského průsmyku ještě 3. dubna 1915 stav asi 2000 mužů. Po boji zůstalo do večera 4. dubna z tohoto pluku v pozicích pouhých 150 mužů. Ostatní část byla odvedena, aniž použila zbraní, jedním ruským praporem i s puškami, kulometry a koňmi do zajetí. Úřední zprávy konstatovaly, že rozkladný duch vyšel především od nových pochodových formací, které byly dopraveny na frontu. 28. pluk byl vyškrtnut ze seznamu rakouských pluků a „pro zbabělost a velezradu před nepřítelem“ rozpuštěn; zbylí důstojníci a muži měli, „rozdělení byvše v armádě a námořnictvu, tuto vinu smířiti krví.“

¹ Dotaz německých poslanců . . ., str. 177—178. Odtud i většina dalších údajů.

Mladoboleslavský 36. pěší pluk musel být již počátkem roku 1915 vyňat z výzvedné služby, ježto stále větší počet hlídek přecházel k Rusům. Jeden prapor pluku byl zajat již 6. května 1915. V noci z 26. na 27. května před připravovaným nápo-rem Rusů obsadil pluk silně opevněný úsek fronty na řece Sanu. Nastupující Rusové dobyli opevněných posic pluku v krátké době. Takřka bez palby a bez boje odešlo 1543 mužů a 31 důstojníků do zajetí. V důsledku toho musely jednotky, sousedící s 36. plukem, ustoupit. Úřední zprávy uvádějí, že zajatci odcházeli do ruského zázemí v růžové náladě, doprovázeni pouze šesti ruskými vojáky. Rozhodnutím císaře byl 36. pěší pluk 16. července 1915 rozpuštěn.

O tom, jakou bouří nenávisti a vzrušení vyvolával u vídeňských vládních kruhů tento postoj českých vojáků k imperialistické válce, svědčí armádní rozkaz arcivévody Josefa Ferdinanda z 15. června 1915, v němž se praví: „Česká mužstva za tažení, hlavně v posledních bojích, opětovně zklamala nebo nevyhovovala zcela. Hlavně selhala často v hájení připravených a delší čas již obsazených postavení. V zákopové válce se nepříteli podařilo v kratičké době vejít ve styk s ničemnými živly českých mužstev. Skoro vždy zamířil pak nepřítel, byv podporován zrádci, svůj útok právě na ony části fronty, které byly obsazeny podobnými mužstvy; zhusta se podařilo odpůrci překvapivě a takřka bez odporu vniknouti do takových postavení a odvésti četné zajatce. Hana a hanba, opovržení a potupa těmto nesvědomitým a nečestným chlapům, kteří zrazují císaře a říši, kteří káležejí prapory naší slavné armády a zároveň i čest svého národa! Dřív nebo později stihne je koule nebo je čeká oprátka popravčího. Povinností každého Čecha, který má čest v těle, jest, aby udal svému představenému velitelství tyto lotrovské štváče a zrádce, kteří jsou v jejich středu. Kdo tak neučiní, je stejným lotrem jako štváč a zrádce sám.“

Přecházení českých vojáků k nepříteli nemohly zabránit ani nejostřejší represálie. Nepomohlo ani to, že menší české jednotky byly začleňovány do větších jednotek německých a maďarských, aby zostřeným dozorem byl jejich styk s nepřitelem znemožněn. Soudobé zprávy uvádějí, že nespolehlivý byl i 8., 21., 88. a českobudějovický 91. pěší pluk, v němž sloužil Jaroslav Hašek. I z těchto pluků sbíhalo mnoho vojáků k Rusům.

Přebíhání českých vojáků k Rusům stalo se tak známým, že

si toho povšiml i Lenin. Rozebíraje následky, které přináší porušení demokratičnosti imperialistických „ochránců“ vůči malým národům v době války, konstatoval, že následkem je buď povstání těchto malých utlačených národů „nebo přechod celých pluků k nepříteli (Češi).“¹

Přijímal-li pracující lid zprávy rakouských úřadů o sbíhání českých jednotek na frontě s netajenou radostí, česká buržoazie v rámci svého prorakouského postoje a z obavy o ztrátu svého postavení je odsuzovala. Její předáci na příslušných místech prohlašovali, že s touto věcí nemají nic společného. Tak Kramář ujišťoval vládní místa, že k revoltám při odchodu českých jednotek na frontu docházelo pouze tam, kam nesahal vliv jeho strany. Přechod 28. pluku k Rusům vysvětloval tím, že mužstvo pluku se rekrutovalo z pražských předměstí, v nichž vliv jeho strany na lid byl malý.² Podobné odsuzující stanovisko zaujímali k těmto událostem i předáci jiných českých buržoasních stran.

Válka neskončila tak, jak se generální štáby zemí obou válčících bloků, pracující podle starých šablon manufakturního období vedení války, domnívaly: bleskově, jedinou bitvou. Válka se prodlužovala. V míru nashromážděné zásoby byly brzy vyčerpány. Průběh války ukázal, že rozhodující úlohu ve válce hrají nikoli plány generálních štábů, nýbrž pevnost týlu a jeho morální duch, z něhož pramenil i morální duch armády, tedy faktory, na něž upozornil V. I. Lenin již v období první buržoasné demokratické revoluce v Rusku. S růstem protiválečné nálady v zázemí rostl i odpor nových a nových statisiců, jejichž životů si prodlužující se imperialistická válka vyžadovala.

Jedním z těch, kdo byl v důsledku prodlužující se války povolán do rakouské armády a jenž na frontu odcházel s nenávistí k Rakousko-Uhersku v srdci, byl i Jaroslav Hašek.

Hašek byl odveden a stal se rakouským vojákem ve svých dvaatřiceti letech. V české veřejnosti byl v té době již znám jako spisovatel vyhledávaných humoristických povídek a jako společník náchylný k bohémскому způsobu života. To však byl jen povšechný odhad, který naprosto nemohl vystihnout mnohostranný Haškov zjev.

Hašek byl především člověk hluboce sociálně cítící a proje-

¹ V. I. Lenin: Stati o vojenství, Praha 1955, str. 158.

² Z. Nejedlý: Dr Kramář, str. 21—22.

vující své sympatie všem utlačeným. To pramenilo již z prostředí, v němž žil. Hašek, narozený 30. dubna 1883 v Praze v maloburžoasní úřednické rodině, záhy ztratil svého otce, a značná část starostí o rodinu doléhala i na něho. Svými povídkami, které začal psát v necelých dvaceti letech, přispíval velmi podstatně do finančního rozpočtu zchudlé domácnosti. Tíživé sociální postavení rodiny a útlak pracujícího lidu, jak jej mladý, citlivý, vnímavý Hašek pozoroval kolem sebe, jej záhy sblížil s dělnickými stranami a organizacemi, se sociální demokracií a především pak s anarchisty, s nimiž velmi těsně spolupracoval zvláště v období první ruské buržoasné demokratické revoluce. Tomuto svému stanovisku dával průchod v četných článcích vážného obsahu i v humoristických feuilletonech, v nichž si všímal žalostného sociálního postavení pracujícího lidu a tepal a zesměšňoval úzkoprsou vykořisťovatelskou českou buržoasii. Sympatie k utlačeným vedla jej také k vyhledávání společnosti a přátel z nejnižších vrstev; s nimi žil, s nimi navštěvoval pražské kavárny, s nimi strašil zpátečnickou měšťáckou společnost. Tento jeho způsob života, jeho nepřátelský postoj k zjištěnému omezenému měšťáctví a jeho odpor proti konvenčnosti a buržoasním předsudkům vedl také k rozpadu jeho manželství a k rozchodu se ženou Jarmilou, pocházející z vážené měšťanské rodiny. Haškovy sympatie k proletariátu nebyly však podloženy jasnými vývojovými perspektivami. Hašek dospěl k přesvědčení, že kapitalistický řád je špatný a že jej bude nutno v zájmu pokroku lidstva odstranit. Jakou cestou však se tak stane a co bude následovat potom, to ještě v předválečném období nevěděl. Na tuto otázku mu nemohla poskytnout jasnou odpověď ani sociálně demokratická strana, ani anarchistické hnutí. Teprve za svého pobytu v Sovětském Rusku v letech 1918—1920, kdy poznal velké myšlenky leninismu, našel Hašek na tuto základní otázku definitivní odpověď.

Druhým charakteristickým rysem, kterým je prostoupena celá jeho tvorba a život, byla jeho šířavá nenávisť k reakční utlačovatelské habsburské monarchii. Tento jeho nesmiřitelný postoj ke zpuchřelému státu šel v jistých obdobích jeho života, zvláště pak za jeho pobytu v řadách československých legií v Rusku, tak daleko, že naprosto převládal nad vším ostatním. Hašek v odvážných satirách kritisoval a vysmíval se rakouské vládě a ministrům, vyžilé šlechtě, zkosnatělým byrokratům, buržoasním politikům i rakouské armádě a jejím představitel-

lům. Censura mu ovšem nedovolovala psát úplně otevřeně; otevřené stanovisko mohl zaujmout až za svého pobytu v legiích. Čtenáři však jeho skrytým narážkám a tendenci jeho článků dobře rozuměli, o čemž svědčí již to, že jeho práce byly populární a jednotlivými redakcemi horlivě žádaný. Svůj protirakouský postoj nedával však Hašek najevo pouze v satirách; dával jej najevo i svým osobním vystupováním. Nejproslulejší v tomto směru se stala známá Strana mírného pokroku v mezích zákona, založená r. 1911, v jejímž rámci na „předvolebních“ schůzích, vždy početně navštívených, zesměšňoval vládnoucí vídeňskou kamarilu, české buržoasní poslance i samotný volební řád. Svým protirakouským postojem, diametrálně odlišným od prorakouského postoje české buržoasie, posiloval Hašek odpor lidu proti utlačovatelské monarchii. Je ovšem nutno říci, že Hašek v té době neměl jasných názorů na to, jak má další vývoj rozbitého habsburského soustátí vypadat. Ani jeho pobyt v legiích nevnesl do této otázky jasno. Hašek tápal tak, jako tápali prostí čeští vojáci, kteří v imperia- listické válce přebíhali na stranu Rusů. Teprve jeho pobyt v Sovětském Rusku a myšlenky bolševické strany daly mu jasnou a úplnou odpověď.

Ruku v ruce s jeho sympatiemi k prostému lidu, ruku v ruce s jeho odmítavým postojem k buržoasnímu politikaření a k Rakousko-Uhersku šel i jeho nekompromisní protináboženský postoj. To je další základní rys celé jeho činnosti. Hašek si byl dobře vědom toho, že náboženství a církve pomáhají udržovat stávající vykořisťovatelský řád i zpuchřelou monarchii; proto vytrvale proti tomuto spojení kapitálu a vídeňské vlády bojoval. Značnou část jeho článků z předválečného období tvoří články s protiklerikální tematikou. Tento svůj protiklerikální boj přerušil téměř úplně pouze v období svého pobytu v legiích, kdy — nehlédě na Haškovy osobní důvody — nebylo možno pro krutý carský režim články podobného druhu uveřejňovat. A znovu v něm pak pokračoval jako příslušník Rudé armády; za svého pobytu v Sovětském Rusku napsal tolik protiklerikálních článků, že byly ještě v době občanské a intervenční války sebrány a vydány ve zvláštní knize, jak se o tom později zmíníme.

Povahově byl Hašek bohémsky roztěkaný a nestálý, což bylo vidět již na tom, že v žádném zaměstnání dlouho nevydržel. Neobyčejně houževnatě a vytrvale pracoval však Hašek literárně. Veselost u něho hraničila s lehkomyšlností. Jeho

nejpříjemnější zábavou bylo posedět v kruhu svých blízkých přátel v restauraci při sklenici piva; přímo v takovém prostředí vzniklo mnoho Haškových povídek. Charakteristickým rysem jeho povahy byla odvaha a otevřenost, s jakou vystupoval na politickém kolbišti; odvážně napadal tehdy panující společenský řád a nebál se nést za své činy odpovědnost. V osobním vystupování byl skromný a vůči svým přátelům nezištný a obětavý.

Stále rostoucí válečné běsnění vyžadovalo nových a nových vojáků. Jaroslav Hašek, který v roce 1914, v prvních měsících války, odvodu ušel, byl povolán do rakouské armády počátkem roku 1915. 17. února stanul v Praze před odvodní komisí.

Již z Haškových odpovědí na otázky odvodní komise, jak jsou zachyceny na jeho kmenovém listu, vyplýval jeho pohrdavý postoj k rakouské armádě. Na otázku, které jazyky ovládá slovem i písmem, odpověděl, že pouze češtinu. Více nepovažoval za nutné komisi sdělovat. To, že Hašek nevěděl pravdu, si později ověřily i rakouské úřady; v zatykači, vydaném na něho rakouskou vládou roku 1916, se uvádí, že Hašek „mluví česky, německy, francouzsky, maďarsky a trochu polsky.“¹ Ale ani to nebyla ještě pravda úplná; Hašek uměl velmi dobře rusky, a to slovem i písmem.

Na otázku, je-li svobodný či ženatý, odpověděl, že je svobodný. Totéž uváděl i při svém vstupu do legií a později do Rudé armády. Ve zmíněném zatykači se konstatovalo, že je ženatý a rozloučený. Ani to ani ono neodpovídalo pravdě. Hašek byl ženatý. Nelze se však domnívat, že by tímto svým prohlášením sledoval něco nečestného. Se svou ženou nežil již od roku 1912. Otázka, zda je oficiálně rozveden či není, byla pro něho formalitou. Proto se také roku 1920 v Krasnojarsku na Sibiři znovu oženil. Toto dvojženství mělo pak hrát důležitou úlohu v připravovaném procesu proti němu po jeho návratu do buržoasní Československé republiky roku 1920.

Odvodní komise uznala Haška za schopného vykonávat vojenskou službu; byl přidělen k 1. náhradní rotě 91. pěšího pluku v Českých Budějovicích.²

České Budějovice byly jedním z doplňovacích okresů, v nichž byly organizovány odvody. Celkem bylo takových doplňovacích okresů v Rakousko-Uhersku 105; na české země jich

¹ VÚA, I. R. 91

² Haškův kmenový list, VÚA.

připadalo 24. Za války měly tyto doplňovací okresy, jejichž vojenské jednotky bojovaly na frontě, funkci formovat z nově odvedených mužů t. zv. pochodové prapory a odesílat je do pole. 91. pěší pluk odjel na srbskou frontu hned na začátku války a byl tam úplně rozbit; o tom mimo jiné svědčilo i množství raněných, kteří se vraceli z fronty do Českých Budějovic. S nimi se vraceli i jednotliví důstojníci, kteří válečná jatka přežili, aby – jako třeba hejtmán Sagner – zaujali příslušná velitelská místa v nově se formujících pochodových praporech. S nadějí octnout se co nejdříve v jednom z takových nejbližších pochodových praporů přijížděl do Českých Budějovic i Jaroslav Hašek.

Jako absolvent obchodní akademie přišel Hašek k pluku s právy jednorozhodního dobrovolníka. Ti, kteří měli středoškolské vzdělání, sloužili v dobách míru jako jednorozhodní dobrovolníci pouze jeden rok. Z těchto jednorozhodních dobrovolníků se rekrutovala zdrcující většina rakouských záložních důstojníků. Poněvadž pak ti, kterým bylo umožněno dosáhnout středoškolského vzdělání, pocházeli většinou z dobře situovaných buržoasních vrstev, měla rakouská vláda v těchto jednorozhodních dobrovolnících namnoze svého spolehlivého spojence, jak je toho dokladem i jedna z ústředních postav Haškova románu, poručík Dub.

Hašek je však v tomto směru čestnou výjimkou. Celý jeho pobyt v Českých Budějovicích a později i v Mostu nad Litavou svědčí o tom, že mu pásky jednorozhodního dobrovolníka byly spíše přítěží než čímkoli jiným; byl dalek toho, aby v rakouské armádě dělal kariéru a stejně upřímně, jako nenáviděl Rakousko-Uhersko a jeho armádu, nenáviděl i své postavení jednorozhodního dobrovolníka. To ostatně sám vyličil ve svém románu na postavě jednorozhodního dobrovolníka Marka. Vstoupil sice do školy jednorozhodních dobrovolníků, která v té době u 91. pluku existovala, záhy však z ní byl vyloučen.¹

Podle různých okolností můžeme soudit, že Haškova snaha co nejméně prospět rakousko-uherské monarchii měla dvě fáze. V prvním období, za pobytu v Českých Budějovicích a v Mostu nad Litavou, snažil se Hašek nejružnějšími cestami zbavit se vojenské služby. Když jeho úsilí vyznělo naprázdno a když bylo zřejmé, že ho fronta nemine, „šel do Ruska“,

¹ O tom blíže mluví ve svém feuilletonu „Gott strafe England“ (Československý voják č. 3, 15. října 1917) a „V strategických nesnážích“ (J. Hašek: Sebrané spisy, sv. 3., Praha 1925, str. 204).

jak Haška později charakterisoval jeho bezprostřední představený, nadporučík Lukáš, „aby se nechal zajati . . .“¹

Jeho pobyt u 91. pluku v Českých Budějovicích byl proniknut snahou vyhnout se pod různými záminkami výcviku a povinností vojáka. Způsobem tehdy obvyklým a používaným většinou vojáků, odmítajících riskovat život za věc jim úplně cizí, bylo předstírání nemoci. Hašek značnou část svého pobytu v Českých Budějovicích strávil na ošetřovně, léče se z reumatismu. V této souvislosti je třeba říci, že později ani za svého pobytu v legiích ani v Rudé armádě, tedy za podmínek daleko obtížnějších, si na reumatismus nestěžoval.

Haškova vojenská služba v Českých Budějovicích netrvala dlouho. Jádru 91. pluku, z něhož se formovaly pochodové prapory pro frontu, bylo záhy přeloženo do Mostu nad Litavou (Bruck), do města, ležícího asi 30 km jihovýchodně od Vídně na tehdejších maďarsko-rakouských hranicích. Toto město, jehož část na pravém břehu Litavy, obydleném maďarským obyvatelstvem, nesla název Királyhida, bylo pro české vojáky úplně cizí.

91. pěší pluk však nebyl jediný, jehož náhradní prapor, doplňovaný českým mužstvem, byl přeložen z Čech do Rakouska či do Uher. V květnu a červnu 1915 provedla rakouská vojenská správa tuto dislokaci u všech pluků doplňovaných z Čech. Nejprve byly nově dislokovány náhradní prapory těch pluků, jejichž mužstvo projevilo nespolehlivost. Náhradní prapor pražského 28. pěšího pluku byl již v lednu 1915 přeložen do Szegedinu, 8. pluku do Salzburku, 74. pluku do Kadaně.² Postupně byly nově dislokovány i ostatní pluky. Naopak zase do Čech byly dislokovány pluky maďarské a německé. Zmínili jsme se o tom, že hlavní důvod zběhnutí 28. a 36. pluku viděly rakouské úřady v tom, že tyto pluky šly na frontu „otráveny z domova“. Toto nové opatření mělo styku vojáků a lidu téže národnosti zabránit a tím nespolehlivost vojenských jednotek odstranit. Nadto při tomto opatření počítaly vojenské úřady s národnostními třenicemi, které měly svést pozornost vojáků do kolejí pro vládní kruhy přípustnějších.

Toto opatření se však setkalo s nepřátelským postojem vojáků. Můžeme to pozorovat i u 91. pluku. Platilo to nejen o příslušnících vlastního náhradního praporu, kteří odcházeli

¹ Jan Morávek: Jaroslav Hašek - dobrý voják Švejk, Večerní České slovo č. 206, 4. září 1924.

² K. Pichlík: Bojovali proti válce, str. 21.

z Českých Budějovic do Mostu nad Litavou, ale i o těch příslušnících pluku, kteří již bojovali na frontě. Část 91. pluku v té době bojovala v Srbsku, část (II., III. a IV. prapor) již na haličském bojišti. K těmto třem praporům došla zpráva o přeložení náhradního praporu z Českých Budějovic do Mostu nad Litavou 23. května 1915. Na jejím základě se v těchto jednotkách „rozpředla velmi čilá debata. Většina mužů s výjimkou několika málo „vídeňských 91“ byla tímto přeložením nepříjemně zklamána, neboť možnost přijít domů se stala mnohem méně dosažitelnou. Dosud bylo možno dostat se v případě nemoci či zranění ke kmenovému tělesu a z Budějovic podle vzdálenosti rodných míst častěji navštívit své blízké a strávit s nimi krátkou omezenou dobu.“¹ Je pochopitelné, že tento krok rakouských úřadů těm jednotkám 91. pluku, které již byly na frontě, bojovnosti nepřidal.

Stejně přijímali toto opatření i vojáci náhradního pluku, kteří se přesunovali z Českých Budějovic, z prostředí, s nímž byli sžití, do nového působiště. Jeden z účastníků této události píše: „Nechci vzpomínat na „příjemnosti“ této posádky. Bylo to vyhnanství . . .“²

Novým ubytovacím prostorem náhradního praporu 91. pluku byl dřevěný barákový tábor v Királyhidě, v úplně maďarském prostředí. Denním zaměstnáním vojáků, rozdělených do jednotlivých setnin, byl výcvik, prováděný v rámci příprav brzkého zasazení praporu do boje. Po ukončení cvičení se o vojáky nikdo nestaral; proto večer opouštěla většina z nich nevlidný barákový tábor, k němuž je nic netáhlo a odcházela za zábavou do blízkých restaurací. O tom, že v rámci těchto návštěv se roztrpčenost vojáků vybijela v častých půtkách s maďarským obyvatelstvem a příslušníky maďarských vojenských jednotek, hovoří dostatečnou měrou sám Hašek ve svých Osudech dobrého vojáka Švejka.

V Mostu nad Litavou byl Hašek zařazen do 11. pochodové setniny formujícího se již pochodového praporu. V té době blíže poznal většinu postav, které figurují v jeho románu. Byl to především příští velitel pochodového praporu hejtman Sagner. Podle shodných pozdějších svědectví všech, kteří hejtmana Sagnera osobně znali, uhodil Hašek hřebík na hlavičku, když jej nazval „chlápem všemi mastmi mazaným“. Sagner

¹ VÚA, I.R. 91.

² Večerní České slovo č. 204, 2. září 1924.

byl „elegantní, vysoký, přísný i dobrý, Čechy protežující, neuškodil-li sám sobě . . .“¹ Jeho charakteristiku – stejně jako charakteristiku nadporučíka Lukáše – doplníme později podle archivních materiálů 91. pluku. Těsně před odchodem pochodového praporu na frontu poznal Hašek jednu z čelných postav svého románu, nadporučíka Rudolfa Lukáše, který se stal velitelem 11. pochodové setniny. To, jak Hašek charakterisoval Lukáše ve svém románu, odpovídá podle pozdějších svědectví jiných příslušníků pluku plně pravdě. Nadporučík Lukáš byl přímý a nebojácný; neznal podlézání a pooblebování. Tento rys jeho povahy způsobil, že byl ve služebním postupu poněkud opomíjen. Nebyl také mezi důstojníky zvláště oblíben. Přes jeho přísnost si ho vojáci vážili. V politických i národnostních otázkách zaujímal oportunistický postoj: ač byl Čech, ve společnosti svůj český původ zapíral a podepisoval se zásadně Lukas. Jinou postavou, s níž se Hašek seznámil a již zvěčnil ve svém románě, byl major Wenzel, pozdější velitel II. praporu 91. pluku na haličské frontě. Velmi dobře se Hašek znal s hospodářem 11. setniny, účetním šikovatelem Janem Vaňkem, třicetiletým drogistou z Kralup, který byl v této funkci již na srbské frontě a nyní po materiální stránce připravoval 11. setninu na cestu do pole. Poznal a cestou na frontu měl možnost blíže se seznámit i s jednoročním dobrovolníkem kadetem (hodnost poddůstojníka) Janem Bieglem, který s horlivostí absolvoval školu jednoročních dobrovolníků. Věrné přátelství navázal s povídavým sluhou nadporučíka Lukáše Františkem Štrašlipkou, jehož některé povahové rysy, především pak vyprávění veselých historek, ztvárnil v postavě samotného dobrého vojáka Švejka. Všechny tyto postavy jsou mnohokrát jmenovány v archivních materiálech 91. pluku. S postavou poručíka Duba, jímž byl poručík v záloze Mechálek, se Hašek seznámil až mnohem později.

Po příjezdu do Mostu nad Litavou, kam s ním současně šel i nepřívznivý a podezřívavý politický posudek z Prahy, používal téže praxe pasivní resistance jako v Českých Budějovicích. Z odporu ke službě v rakouské armádě znovu odmítl navštěvovat záložně důstojnickou školu, ač na to jako jednoroční dobrovolník právo měl. Podle hodnověrných svědectví účetního šikovatele Vaňka, potvrzených i s jiných stran, se Hašek

¹ Večerní České slovo č. 204, 2. září 1924. Z těchto seriálů Jana Morávka je vzata i většina dalších skutečností.

každým dnem hlásil nemocným. Cvičení se zásadně neúčastnil. Místo toho ze své vlastní iniciativy ochotně pomáhal Vaňkovi v kanceláři při sestavování nejrůznějších hlášení. Zpracoval se natolik, že Vaněk v něm počal spatřovat svého pomocníka; tato Haškova funkce se stala postupem času trvalou. Bylo to usnadněno jednak tím, že účetní šikovatel Vaněk, který se sám snažil vyhnout všem nepřijemným stránkám války a měl tudíž samozřejmé sympatie k lidem podobných záměrů, držel nad ním ochrannou ruku, a jednak velkým nepořádkem u 11. setniny. Tyto nepořádky odstranil po svém příchodu teprve nadporučík Lukáš. Hašek se však už stal natolik spolehlivým pomocníkem účetního šikovatele Vaňka, že v této funkci zůstal i nadále. K tomu jistě přispělo i to, že svým humorem získával všeobecné sympatie. Také nadporučík Lukáš, který si vážil umělců, choval k němu náklonnost.

Zdálo se, že Hašek svou pasivní resistencí a svou neustálou návštěvou ošetřovny dosáhne svého cíle. 25. května 1915 stannul před superarbitrační komisí. Skutečně byl také superarbitrován; ne však v té míře, jak doufal, aby byl úplně zbaven vojenské služby. Byl sice uznán neschopným vykonávat službu řadového vojáka přímo v zákopech na frontě, byl však uznán za schopného vykonávat strážní či jinou službu podobného druhu.¹ Znamenalo to, že s nejbližším pochodovým praporem pojedou do pole. Z Haškova kmenového listu také vyplývá, že – přes všechna dosavadní tvrzení zvláště Z. Ančika – byl mu charakter jednoročního dobrovolníka ponechán; jako jednoroční dobrovolník přešel do ruského zajetí.

Za svého pobytu v Mostě nad Litavou získal Hašek mnoho poznatků, kterých použil při zpracování svého románu. Byly to poznatky rázu vážného, byly to i poznatky rázu veselého. Jedna z veselých příhod, kterou sám Hašek prožil, se týkala i známé Vaňkovy láhve, v níž si účetní šikovatel uschoval rum a již opatřil nápísem „Tinte“. Vaněk vypráví, jak Haška, jenž toto jeho tajemství objevil a zneužíval, potrestal tím, že do kameninové láhve nalil opravdu inkoust. Takových příhod, jichž Hašek později použil ve svém románu, bylo mnoho.

Dosud nezodpovězenou zůstává otázka, kdy Hašek přešel z Budějovic do Mostu nad Litavou a kdy odjel na frontu. Z. Ančík uvádí, že pochodový prapor, do něhož byl Hašek

¹ Haškův kmenový list, VÚA.

zařazen, odjel z Mostu do pole 5. dubna 1915.¹ Nevíme, odkud autor tento údaj čerpal; rozhodně však není věrohodný. Není věrohodný již proto, že mezi odvodem Jaroslava Haška (17. II.) a mezi uvedeným domnělým datem jeho odjezdu na frontu je příliš krátké časové rozmezí; za tuto dobu (včetně přemístění náhradního praporu z Budějovic do Mostu) nemohl být výcvik vojáků ukončen. V archivu 91. pluku máme přesné zprávy o tom, že pochodový prapor spolu s Haškem dorazil ke zmíněným praporům 91. pluku, které již bojovaly v Haliči, 11. července 1915; přesto, že desorganizace dopravy v Rakousko-Uhersku byla za války značná, není myslitelné, aby cesta transportu z Mostu nad Litavou do Haliče trvala přes čtvrt roku.

Z různých skutečností je zřejmé, že Hašek 5. dubna 1915 nejenže neodjížděl na frontu, ale byl dokonce ještě v Českých Budějovicích. Hašek se podle svědectví svého přítele Skřivánka, který s ním sloužil v bývalých Mariánských kasárnách, loučil se svými známými v Českých Budějovicích i s ním 5. května 1915. Zpráva o přemístění náhradního praporu došla, jak jsme již uvedli, k praporům bojujícím na haličské frontě 23. května 1915. Z těchto skutečností vyplývá, že k přemístění náhradního praporu a k Haškově odchodu z Budějovic do Mostu došlo mezi 5.—15. květnem 1915.²

¹ Z. Ančík: O životě Jaroslava Haška, Praha 1953, str. 70. Ančík si v této věci sám odporuje neboť na předešlé straně (69) uvádí, že Hašek psal jednu báseň „25. II. 1915, dva měsíce před odjezdem z Českých Budějovic do Mostu nad Litavou.“

² Spoléhat v tomto směru na údaje v Haškově románu nelze; Hašek s časovými údaji manipuloval volně, podle své potřeby. Srovnáme-li události, které zachytil v datech, vyjde nám takovýto časový sled: náhradní prapor byl přemístěn z Budějovic do Mostu po popravě Kudrnově, k níž došlo 7. května 1915 (str. 343 – vyd. Naše vojsko, Praha 1954); těsně před odjezdem pochodového praporu do pole byl mužstvu přečten rozkaz o zběhnutí 28. pluku ze 17. dubna 1915 (str. 442) – podle toho se odjezd na frontu uskutečnil asi 19.–22. dubna. To ovšem úplně odporuje předtím uvedenému datu. Transport dosáhl Budapešti právě v den vyhlášení války Rakousko-Uhersku Itálií, 23. května 1915 (str. 498) – podle toho cesta z Mostu do Budapešti, normálně trvající necelý den, trvala měsíc. Ještě v Budapešti přý transport obdržel zprávy, že v Jágru je mnoho vlaků „s raněnými za ofensivy za Lvovem“ (str. 517) – ta však probíhala až koncem června 1915. Podobně řada jiných nesrovnalostí, na příklad: 9. a 10. pochodová setnina bojovala v Srbsku (str. 384). Na str. 398 však ústy vystupujících osob uvádí, že 10. pochodová setnina bojovala pod Duklou. Mnohem spolehlivější je již jeho udávání zeměpisných pojmů.

Přesné datum odjezdu pochodového praporu a tedy i Haškova odjezdu na frontu podává ve svých vzpomínkách účetní šikovatel Vaněk. Uvádí, že z Mostu odjeli do pole 30. června 1915.¹ Časové rozmezí mezi 30. červnem a 11. červencem plně podle našeho soudu dostačovalo k tomu, aby se pochodový prapor dostal z Mostu nad Litavou na haličské bojiště.

Poslední dny před odjezdem pochodového praporu na frontu bylo vojákům zakázáno opouštět tábor v Királyhidě. Velitelství praporu si bylo vědomo, co by asi volný pohyb roztrpčených vojáků po městě mohl znamenat, a chtělo tak zabránit různým neprístojnostem. Přes zákaz však mnoho vojáků tábor tajně opustilo, aby se rozloučilo se snesitelným ještě životem v zázemí. Podle shodného svědectví nadporučíka Lukáše, účetního šikovatele Vaňka a jiných byl mezi nimi i Jaroslav Hašek, který se vrátil v poslední chvíli před odjezdem transportu. Byl za tento přestupek vyšetřován a měl být i potrestán; trest však vzhledem k odjezdu pochodového praporu na frontu nenastoupil.

Jednotka, která spolu s Jaroslavem Haškem vyjela po polní mši 30. června 1915 z Mostu nad Litavou na haličské bojiště, byla již XII. pochodovým praporem 91. pluku.²

Jak jsme se již zmínili, bojovaly na haličské frontě již tehdy tři prapory 91. pluku, označené jako II., III. a IV. prapor; velitelem II. praporu byl hejtman Adamička, známá postava z Haškova románu. Konkrétně se 91. pluk, bojující v Haliči, skládal ze štábu, plukovního výzvědného oddílu, spojovacího oddílu, kulometného oddílu a z 5., 6., 7., 8., 13., 14., 15. a 16. polní setniny. 27. června 1915, tedy asi dva týdny před příjezdem Sagnerova pochodového praporu, přibyl k 91. pluku XI. pochodový prapor, jemuž velel major Kremžar. Mužstvo tohoto pochodového praporu bylo jednak zařazeno do existujících již, početně však slabých polních setnin, jednak z něho byla vytvořena nová 9. a 10. polní setnina. Také nový XII. pochodový prapor, jemuž velel hejtman Sagner a do něhož byl zařazen i Jaroslav Hašek, měl jednak početně posílit existující již polní setniny a jednak vytvořit 11. a 12. polní setniny.

V době, kdy Jaroslav Hašek dlel v Mostu nad Litavou a kdy s XII. pochodovým praporem odjížděl do pole, došlo na již-

¹ Večerní České slovo č. 210, 10. září 1924.

² VÚA, I. R. 91. Odtud i většina dalších údajů.

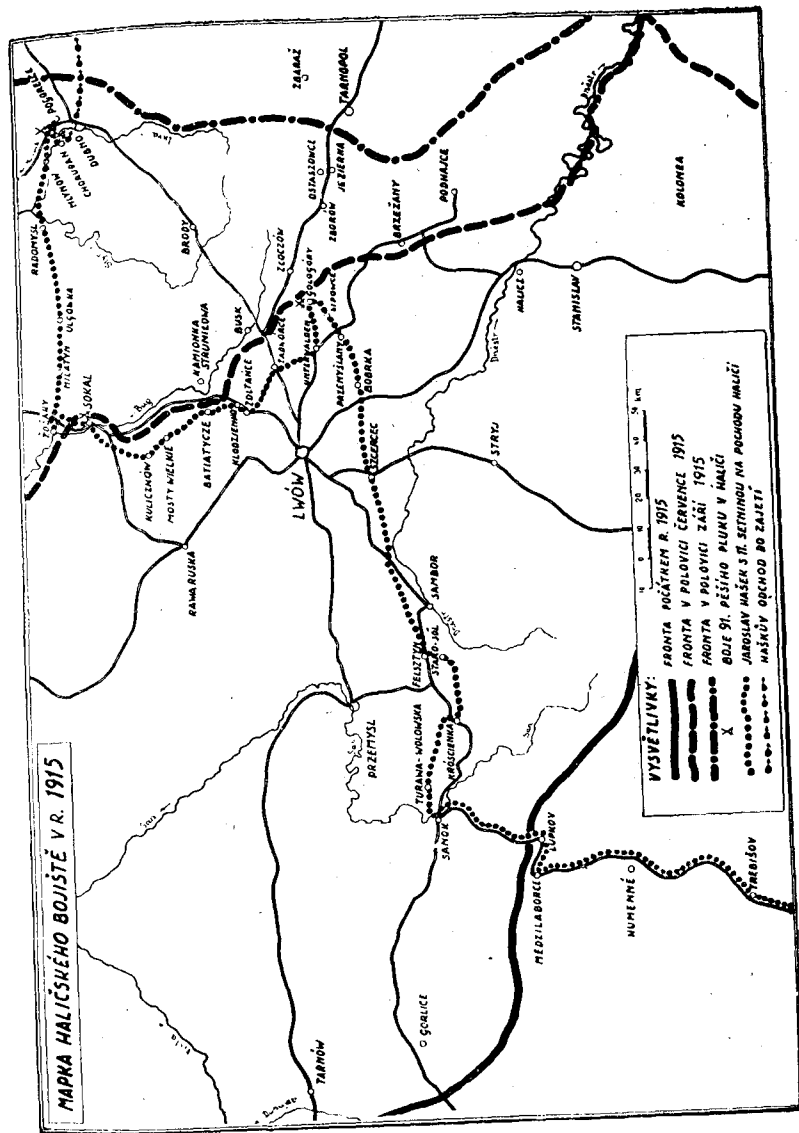
ním úseku východní fronty, na haličském bojišti k podstatným změnám.

Ruská vojska na svém vítězném postupu na jižním úseku fronty v létě a na podzim roku 1914 obsadila značnou část rakouské Haliče; v zimě se fronta ustálila zhruba na linii Tarnow–Dunajec–Karpáty–Černovice. V tomto stavu zůstala až do konce dubna 1915. Počátkem května podnikla německo-rakouská vojska na tomto úseku fronty rozsáhlou ofensivu a prolomila ruská opevnění u Gorlice a Tarnowa na Dunajci. Ruská vojska, trpící špatným zásobováním a nepořádky v týlu, byla nucena ustupovat. 2. června 1915 dobyla německo-rakouská vojska Przemyslu, 22. června Lvova. V polovici července, v době, kdy XII. pochodový prapor byl již začleňován do svazku 91. pluku, probíhala linie haličské fronty od Sokalu podél Bugu přes Kamionku Strumilowu a Busk, odtud pak přes Zloczów a Brzezany jižně k Dněstru a podél jeho toku. Ruská vojska se zachytila na Bugu. Proto se v druhé půli července fronta na této linii na přechodnou dobu ustálila.

Cestu XII. pochodového praporu z Mostu nad Litavou na haličskou frontu lze konstruovat ze vzpomínek současníků, z archivních materiálů 91. pluku a posléze i z Haškova románu. Důležité jsou i Haškovy básně, které skládal cestou na frontu i na frontě. Je známo, že napsal několik feuilletonů i za svého pobytu v Českých Budějovicích; ve své literární práci neustal ani za mnohem obtížnějších polních podmínek. V básních líčil své osobní dojmy, krajinu, v níž se pohybovali, a různé události ze života 11. pochodové setniny. Těchto básní napsal Hašek tolik, že vyplnily celý silný sešit. Dnes z nich známe jen některé; sešit s básněmi, který měl v úschově nadporučík Lukáš, se po Lukášově smrti ztratil.

Z Mostu nad Litavou až do Sanoku se přepravoval XII. pochodový prapor 91. pluku po železnici. Cesta probíhala za naprosté netečnosti obyvatelstva. Ty tam byly doby, kdy – jako na př. na počátku války – byly vojenské transporty na každé stanici okázale vítány a zásobovány nejrůznějšími pokrmy a nápoji. Situace se již pronikavě změnila. Vojáci XII. pochodového praporu se museli spokojit nanejvýše polní mší a obrázky svatých a být rádi, obdrželi-li potravinové příděly, které jim příslušely.

Z Mostu nad Litavou odjel transport přes Mošoň a Raab (Győr) do Budapešti. Odtud pokračoval v jždě na Hatvan, Füzesabony a Miskovec. Tento úsek cesty popsal Hašek v bá-

Mapka haličského bojiště z r. 1915

sni „Cestou na bojiště,“ která se zachovala. Báseň je příznačná pro nechuť a odpor, s kterým prostí vojáci odjížděli na frontu obětovat své životy za zájmy jim cizí.¹ V počátečních slokách básně se praví:

„Děšť na cestu nám monotonně zpíval,
v korunách stromů vítr hrál,
a celý Bruck se na nás díval,
kdo v lágru zůstal, ten se smál.
A na nádraží na cestu nám hráli,
pak domů šli, my jeli dál
a leccos jsme si cestou zazpívali,
na domov každý vzpomínal.
Zda domů se kdy ještě vrátí,
zda se štítem či na štítě...
Tak sobě cestu každý krátí
a krajina též baví tě.
Co hochů jelo touto tratí,
kde jejich tužba, naděje!
V dědinách pustých je to znáti,
jak člověk zmizí než se naděje...
...Jen mužové, již orali ty lány,
kdes na severu v Karpatech
svou krví z jara zúrodnili
hebounký svěží lesní mech...“

Z Miškovce pokračoval transport v cestě přes Nové město pod Šiatrom (Sátoraljaújhely) a přes východoslovenská města Trebišov, Humenné a Medzilaborce. Karpatské hřbety, zřetelně poznamenané předcházejícími boji, překonal vlak v Lupkovském průsmyku. Malá vzdálenost, dělicí Sanok od Lupkovského průsmyku, znamenala již jen pouhých několik hodin jízdy.

V Sanoku XII. pochodový prapor definitivně opustil vlak. V tomto městě, ležícím na řece Šanu, byl štáb 17. brigády, do níž byl 91. pluk začleněn. Tam se soustřeďovaly pochodové prapory, odtud odcházeły pěším pochodem na frontu vzdálenou přes 150 km. Vzdálenost od Sanoku k frontě, jejíž linii k polovici července jsme uvedli již výše, znamenala několik denních pochodů.

¹ Večerní České slovo č. 212, 12. září 1924. Báseň uvádí i Z. Ančik: O životě Jaroslava Haška, str. 70—73.

V Sanoku obdrželo velitelství pochodového praporu rozkaz přesunout se pěším pochodem na východ do oblastí Gologory; tamější úsek fronty bránil 91. pěší pluk. Prapor vyrazil v uvedeném směru, procházející Turawa—Woloskou, Króscienkou, Staro Sólem a Felsztynem. Hašek prošel na této cestě dvěma funkcemi. Jako nezpůsobitelnému k bojové polní službě bylo mu dáno za úkol střežit stádo dobytka, které měl pochodový prapor dopravit na frontu k dispozici brigádě. O tom svědčí nejen shodné výpovědi všech, kteří Haška v této době znali, nýbrž i jeho vlastní báseň, v níž výslovně podotýká, že musel „za pochodu hnát za armádou v potu tváře dobytek.“¹ Hašek přijal tuto funkci bez protestu a rád. Poněvadž se však velitelství dovědělo, že hovoří dobře rusky, byl tohoto úkolu záhy zbaven a bylo mu nařizováno vykonávat funkci ubytovatele. Znamenalo to, že byl vyslán napřed po pochodové ose praporu, aby pro něj vyhledal vhodný prostor k dočasnému odpočinku a noclehu. O této své nové funkci opět mluví v uvedené básni; zkušeností, kterých sám takto nabyt, uplatnil pak na postavě dobrého vojáka Švejka. Podle svědectví nadporučíka Lukáše překonaával Hašek všechny obtíže pochodu dobře a svým humorem udržoval všechny vojáky v dobré náladě. Lukáš to vysvětloval tím, že spěchal, aby se co nejdříve octl na druhé straně fronty.²

Při líčení cesty pochodového praporu jsme se u Felsztyna zastavili proto, že toto městečko znamená jistý předěl i v Haškově románu. Jak je z románu známo, před Felsztynem se Švejk octl ve „vlastním zajetí“ rakouských vojsk. Od této chvíle Hašek přestává sledovat osudy pochodového praporu. Opět na ně navazuje až po příchodu Švejkově k 11. setnině, což se stalo na stanici Zóltance, ležící 25 km severovýchodně od Lvova na trati Lvov-Kamionka Strumilowa. V tomto mezidobí došlo ke spojení XII. pochodového praporu s 91. plukem.

Osa pochodu praporu je v obecných rysech známa: Felsztyn-Gologory. Přesný postup praporu až na jednu výjimku znám však není. Tuto výjimku uvádí v jedné ze svých básní sám Hašek. Líčí v ní zkušenosti ze své funkce ubytovatele pochodového praporu, krajinu a na neposledním místě i hrůzy imperia-listické války.³ Na příslušném místě této básně uvádí:

¹ Večerní České slovo č. 205, 3. září 1924.

² Večerní České slovo č. 206, 4. září 1924.

³ Večerní České slovo č. 205, 3. září 1924.

„Je divná nálada po celém zdejším kraji,
ještě tu cítit ze spáleníšť dým,
na troskách chat si děti na lupiče hrají,
Lozów tu spálen, Boršow, Burjatin.
Ze města Ščerše okresní soud stojí,
vše jiné leží v ssutinách,
i katedrála rozstřílená v boji,
ještě tu cítíš střelný prach.“

Město Szczerzec leží 30 km jižně od Lvova na trati Lvov-Stryj, přímo na linii spojující města Felsztyn a Gologóry. I tento fakt potvrzuje, že přesun XII. pochodového praporu se dál po ose, kterou jsme uvedli výše.

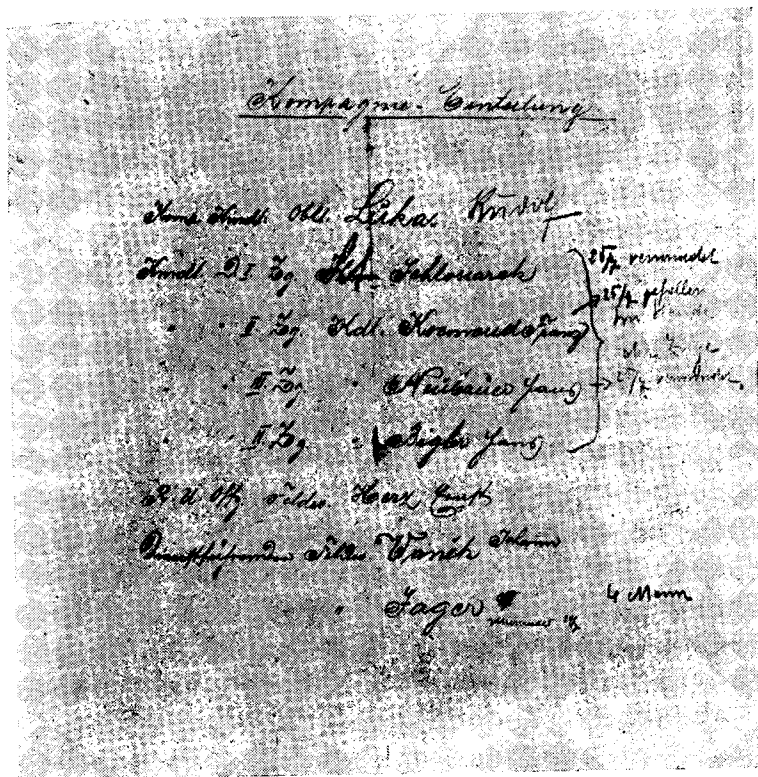
Zhruba po téže linii postupoval o několik týdnů předtím i 91. pěší pluk. Tento pluk se účastnil vítězné německo-rakouské ofensivy u Tarnowa a Gorlice počátkem května 1915 a přesunoval se pak v rámci postupujících německo-rakouských armád stále více na východ. 27. června 1915 byl již pluk v oblasti města Bóbrky, ležícího 30 km jihovýchodně od Lvova. Odtud se přesunoval východním směrem na Przemyslany a Lipowce do oblasti Gologór; tohoto prostoru dosáhl 4. července 1915. Tam na přechodnou dobu zaujal nevelký úsek fronty. A v tomto prostoru zastihl pluk 11. července 1915 XII. pochodový prapor, jemuž velel hejtman Sagner a do jehož 11. setniny byl zařazen i Jaroslav Hašek.

XII. pochodový prapor vydatně posílil řady 91. pluku. Jak jsme se již zmínili, z jeho příslušníků byla vytvořena 11. a 12. polní setnina; zbývající mužstvo bylo zařazeno do ostatních setnin. Každá setnina dosáhla předepsaného stavu. 91. pluk tak tvořily mimo štáb, plukovní vyzvědný oddíl a spojovací a kulometný oddíl 5., 6., 7. a 8. polní setnina, jež byly zahrnuty do II. polního praporu, jemuž velel v té době již podplukovník Wenzel. 9., 10., 11. a 12. polní setnina vytvořily III. polní prapor, jemuž velel hejtman Sagner. Velitelem 11. setniny zůstal nadporučík Lukáš. 13., 14., 15. a 16. polní setnina vytvořily IV. polní prapor, jehož velitelem se stal major Kremžar.¹ V prostoru Gologór se však 91. pluk dlouho nezdržel. Několik dní po příchodu XII. pochodového praporu, v polovici července 1915, přišel rozkaz ze štábu 17. brigády, jež stála ve svazku 9. divise, aby se pluk pěším pochodem přesunul na

¹ VÚA, I. R. 91.

sever, do oblasti Sokalu, kde měl vystrídat německé jednotky, stojící ve svazku 50. brigády.

Nařízený přesun pluku se dál těsně za frontou, opírající se o řeku Bug. Pluk odcházel přes Unterwalden a Zadworce do

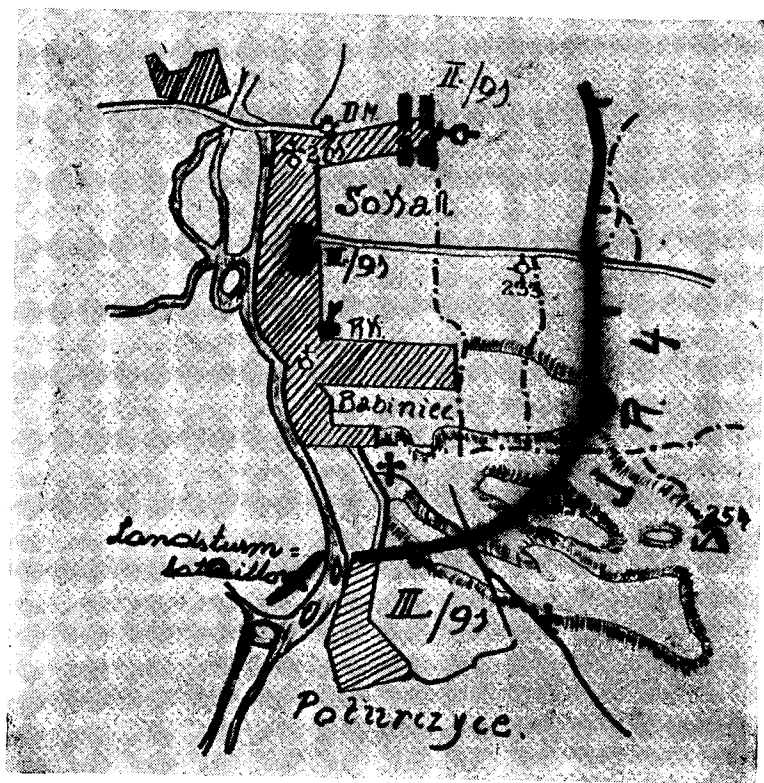
Jmenný seznam velitelů 11. pochodové setniny 91. pěšího pluku

železniční stanice Zóltanky, které dosáhl 17. července 1915.¹ Na této stanici se podle Haškova románu připojil k 11. polní setnině dobrý voják Švejka, když se konečně vymanil z „vlastního“ rakouského zajetí. Touto událostí také Haškův román

¹ VÚA, I. R. 91, strojem psané dějiny pluku.

končí. V líčení dalších událostí a dalšího postupu 11. polní setniny k Sokalu zabránila autorovi smrt.

Pluk pak postupoval dále přes Klodzienku na Batiatycze. V tomto prostoru se poněkud zdržel, pomáhaje stavět most

Postavení 91. pluku 23. července 1915 za bitvy u Sokalu (originální náčrt z archivu 91. pluku)

přes řeku Bug. Oblasti Sokalu dosáhl pochodem přes Mosty Wielkie a Kuliczków 22. července 1915.

Sokal je významné a velké město, jehož největší část leží na východním břehu Bugu. Z jihu k němu přiléhá osada Babinec a o něco jižněji osada Poturczyce. Fronta v této době,

koncem července 1915, probíhala podél východního okraje města a stácela se mezi osadami Babinec a Poturczyce na západ k Bugu, sledujíc dále k jihu řeku. 91. pluk jakovcelek nezaujal postavení přímo na frontě: město z východu bránil 4. pěší pluk. Proto byl II. a IV. polní prapor 91. pluku ponechán v Sokalu jako záloha a přímo na frontu vyslán pouze III. prapor, jenž zaujal postavení na severním okraji Poturczyce.

Zasazení III. polního praporu přímo do bojové linie znamenalo, že na frontě se octla i 11. polní setnina, v níž sloužil Jaroslav Hašek. 11. setnina, již velel nadporučík Rudolf Lukáš, měla v té době včetně svých hospodářských a jiných složek 224 mužů. Rozpadala se na čtyři čety po 47 mužích. Velitelem I. čety byl praporčík Šlosárek, velitelem II. čety kadet František Kocmout, velitelem III. čety kadet Jan Neubauer a velitelem IV. čety známá postava z Haškova románu, kadet Jan Biegler. Účetním šikovatelem setniny zůstal i nadále Jan Vaněk stejně jako sluhou nadporučíka Lukáše František Strašlipka. Jméno Jaroslava Haška nacházíme v seznamu 11. polní setniny z této doby mezi čtyřmi spojkami čet (Zugsordonanzen), tedy ve funkci, kterou později připsal dobrému vojáku Švejkovi.¹ Podle uvedeného seznamu existovala u 11. polní setniny jedna praporeční spojka a čtyři spojky přidělené jednotlivým četám. Ze seznamu však nevyplývá, ke které četě byl Jaroslav Hašek jako spojka přidělen. Funkce spojek byla významná; spojky měly udržovat styk a spojení mezi jednotlivými veliteli čet a nadřízeným velitelstvím. Poněvadž zmíněný seznam 11. polní setniny byl s největší pravděpodobností pořízen ihned po příchodu XII. pochodového praporu k 91. pluku a po reorganizaci pluku, je zřejmé, že Hašek zastával tuto funkci ještě v oblasti Gologór, tedy od polovice července 1915.

Hned po svém příchodu k Sokalu octl se 91. pluk uprostřed těžkých bojů.

Na svých ofensivním postupu v polovici července 1915 došla německo-rakouská vojska až k Bugu. Tvrdošíjný odpor Rusů dovolil jim překročit Bug pouze na několika místech: jedním z mála takových předmostí byla právě oblast Sokalu. Německo-rakouské velení postup na této linii samo zastavilo a vrhlo značnou část sil odtud na severnější úsek fronty, aby tam mohlo pokračovat v ofensivě. Tohoto oslabení a zasta-

¹ VÚA, I. R. 91, jmenný seznam 11. polní setniny 91. pluku.

vení fronty na Bugu využilo ruské velení k reorganizaci svých sil a k urputným protiútokům, jejichž cílem byla především likvidace německo-rakouského předmostí u Sokalu. V této oblasti se rozvinul těžký a urputný boj, jenž započal 20. července a skončil 31. července 1915.¹ Ruské protiútoky se z počátku vyvíjely úspěšně, takže některá z německo-rakouských předmostí na východním břehu Bugu byla likvidována. V oblasti Sokalu se ruským vojskům podařilo již 20. července dobyt důležité výšiny, hory Sokal (kóta 254), která ovládala široké okolí. Možnost ztráty důležitého předmostí u Sokalu přinutila německo-rakouské velení přesunout do této oblasti posily z jižnějšího úseku fronty. Mezi těmito posilami byla, jak jsme již uvedli, i 9. pěší divise, jejíž součástí byla 17. brigáda spolu s 91. plukem. Po soustředění posil nastoupila rakousko-německá vojska spolu s 9. divisí ke krvavému protiútoku, který začal odpoledne 25. července a končil v noci 26. července opětným dobytím hory Sokal. 28. července přešlo však návrší po těžkých bojích opět do rukou Rusů. Boj pak končil 1. srpna 1915 ústupem Rusů na celé linii tohoto úseku fronty.²

Ztráty, které 9. pěší divise, v jejímž rámci bojoval i 91. pluk, v těchto krvavých bojích utrpěla, byly obrovské. Z celé divise zůstal pouze 2100 mužů. V bojích od 25. do 31. července 1915 činily ztráty divise 4443 mužů a 99 důstojníků.³

Ztráty 91. pluku, který se těchto bojů účastnil, byly rovněž – jak uváděla oficiální zpráva – „hrozně vysoké“. Na mrtvých, raněných, nezvěstných a zajatých ztratil pluk 1314 mužů a důstojníků.⁴

Obdobně vysoké ztráty utrpěla v bojích u Sokalu i 11. setnina, již velel nadporučík Lukáš a v níž jednou ze spojek byl Jaroslav Hašek. Za necelý týden bojů měla 11. setnina 28 mrtvých a 75 raněných; ztratila tedy celkem 103 muže. Odpočítáme-li hospodářskou a nebojovou složku setniny, jež čítala 30 mužů a utrpěla ztrátu pouze jednoho muže, zjistíme, že z počtu čtyř čet této setniny padla nebo byla zraněna nadpoloviční většina mužstva. Padl rovněž velitel II. čety a zra-

nění byli velitelé I. a III. čety; jediným nezraněným z velitelů čet zůstal velitel IV. čety kadet Jan Biegler, který později převzal velení nad III. četou.¹

*Gene heute ab 13. d. Duna, die erste
Anzahl gegen Cholera gerichtet sind, sind
von ...
die ...
im ...
von ...
den ...
Feldmarschall ...
unbefriedigt ...
Krieg. Hat sich bis ...
betreffend ...*

1. 2. 3. 4. ...
F. ...
S...

Jeden z rozkazů koncipovaných a podepsaných nadporučíkem Lukášem (vlevo dole podpis velitele 3. čety kadeta Bieglera a účetního šikovatele Vaňka)

91. pluk spolu s 9. pěší divisí nezůstal u Sokalu dlouho. Již 1. srpna večer bylo jednotkám 9. divise nařizeno přesunout se 15 km na sever do oblasti městečka Ždžary, zamořeného cholerou. Měly tam posílit pravé křídlo německo-rakouských vojsk, která na tomto úseku fronty vedla útočné boje. V této

¹ VÚA, I. R. 91, jmenný seznam 11. setniny

¹ Z. Ančík nesprávně uvádí, že bitva u Sokalu se strhla 1. až 15. srpna 1915 (J. Hašek: Osudy . . ., Naše vojsko, Praha 1954, str. 755).

² Österreich-Ungarns letzter Krieg 1914-1918, sv. II., d. I., Vídeň 1931, str. 659–666.

³ Tamtéž, str. 663.

⁴ VÚA, I. R. 91 (Das I. R. Nr. 91 am Vormarsch in Galizien, str. 128–129).

oblasti zůstal pluk až do 28. srpna 1915. Vojáci na březích Bugu trávili poměrně klidné dny; bojová činnost v této oblasti téměř úplně ustala. Hašek se ve volných chvílích mohl plně věnovat svým spisovatelským zálibám; několik jeho básní z období, kdy 91. pluk dlel u Ždžarů, se také zachovalo.

Za těchto poměrně klidných dnů došlo 19. srpna 1915 u 91. pluku k významné události: podle rozkazu velitelství 1. sboru z 13. srpna byli vyznamenáni příslušníci pluku medailemi za bitvu u Sokalu. 7 příslušníků pluku obdrželo stříbrnou medaili za statečnost I. třídy, 42 příslušníků stříbrnou medaili za statečnost II. třídy a 38 příslušníků pluku bronzovou medaili za statečnost.¹ Z 11. polní setniny obdrželo medaile 15 jejích příslušníků. Ze známých postav byli stříbrnou medailí za statečnost II. třídy dekorováni Jan Biegler, povýšený současně z kadeta na praporečika, a Jaroslav Hašek, výslovně uváděný v těchto dokumentech jako jednoroční dobrovolník. Bronzovou medaili za statečnost byli mimo jiné dekorováni účetní šikovatel Vaněk a sluha nadporučíka Lukáše František Strašlipka.² Dekorování se dalo v rámci slavnostní polní mše. Je ovšem nutno říci, že udělení medailí nebylo ani tak projevem díky za vykonané statečné činy – to hned ukážeme na morálním stavu pluku – jako spíše výrazem snahy vojenského velení vojáky touto cestou ke statečnosti povzbudit.

Za jaký hrdinský kousek dostal medaili i Jaroslav Hašek, není známo. V rozkazu, v němž byla zpráva o vyznamenání uvedena, se hovoří jen ve všeobecných rysech o „zvlášť statečném chování před nepřítelem“. Podle shodných výpovědí nadporučíka Lukáše a účetního šikovatele Vaňka spočíval prý Haškovův hrdinský čin v tom, že převedl přes frontu houf ruských vojáků, kteří se již předtím dobrovolně vzdali.³

Od 1. srpna 1915 byl Hašek rovněž povýšen na svobodníka.⁴ V období bojové činnosti 91. pluku na haličské frontě se v pluku vyskytovaly zjevy, které ukazovaly, že v něm ani zdaleka není vše v pořádku. Hašek si jako bystrý pozorovatel těchto zjevů pečlivě všiml a své zkušenosti uložil později ve svém románu. Tyto zjevy souvisely s neochotou vojáků bojovat za zájmy jim cizí a s naprostým nezájmem o vše, co souviselo s válkou a rakouskou armádou. Stačí nahlédnout jen do za-

¹ VÚA, I. R. 91,

² Více dokumentů o tom VÚA, I. R. 91.

³ Večerní České slovo č. 206 a 212, 4. a 12. září 1924.

⁴ Haškovův kmenový list, VÚA.

chovaných archivních materiálů 11. polní setniny. „Lidé musí,“ rozčiloval se nadporučík Lukáš v jednom ze svých rozkazů z 18. srpna, „znát jména svých představených (až k veliteli pluku). Nechci již více slyšet, aby mi muž na otázku, kdo je velitelem jeho čety nebo družstva, odpověděl: „Nevím.““ V dalším bodu téhož rozkazu musel důrazně upozorňovat na takovou základní věc, jako je ošetřování zbraně. Píše: „Poučit, jak důležité je konservování a udržování pušek v pořádku. Příklad: boj u Poturczyce, kde setnina přišla do strašlivé situace, poněvadž závěry nefungovaly . . . V zákopech si musí lidé obalit závěr hadříkem nebo papírem, aby jej chránili před padajícím pískem.“¹ Také hejtman Sagner, velitel III. praporu, si později na frontě u Chorupan v jednom ze svých rozkazů z 22. září 1915 posteskl: „Co se týče vlastního postavení: i dnes stále ještě nacházím muže, jejichž pušky jsou úplně špinavé a rezaté. Takové mužstvo je pro boj ztracené a pro frontu bezcenné . . .“² Je zřejmé, že i takto projevovali prostí vojáci svůj odpor proti imperialistické válce.

Archivní dokumenty nám také dokreslují povahové rysy dvou čelných postav Haškova románu, nadporučíka Lukáše a hejtmána Sagnera.

Líčil-li Hašek nadporučíka Lukáše jako důstojníka sice přísného, ale spravedlivého, který jen ve výjimečných případech používal barbarského způsobu trestu uvazování, a který při cestě na frontu od tohoto způsobu trestání rychle upouštěl – čtenář si jistě vzpomene na rychlé odvázání pěšáka Balouna – pak to neodpovídá úplně skutečnosti. Nadporučík Lukáš si i na frontě vynucoval kázeň takovýmto způsobem. V tom se v ničem nelišil od ostatních rakouských důstojníků. „Poněvadž stále scházejí konzervy,“ psal v jednom ze svých rozkazů, „nařizují, aby velitelé čet denně záložní dávky osobně kontrolovali a výsledek v odpolední situační zprávě hlásili. Analogicky účetní šikovatel kontroluje velitele čet.“ Všechny ty, kteří se v tomto smyslu prohřešili, nejostřeji potrestal. „Trestám,“ říkal jeho rozkaz dále, „pěšáky“ – a nyní následuje jméno jednoho vojína I. čety, čtyř vojinů II. čety, dvanácti vojinů III. čety a tří vojinů IV. čety – „dvěma hodinami uvázání podle předpisu za sežrání (v něm. originále doslova: wegen Anfresen) dvou konserv bez dovolení.“ Čtyřmi hodinami uvázání

¹ VÚA, I. R. 91.

² VÚA, I. R. 91, III. Feldbaon.

potrestal devět vojinů. V rozkaze vyžadoval, aby trest byl proveden ještě téhož nebo příštího dne.¹

Ještě více v tomto smyslu vynikal charakter velitele III. polního praporu hejtmana Sagnera. Dokumenty ukazují, že Sagner byl typem bezohledného rakouského důstojníka a kariéristy, u něhož veškerá lidskost ustupovala do pozadí. To se projevovalo především v jeho krutém vztahu k civilnímu obyvatelstvu i k nepřátelským vojákům, což motivoval uměle vykonstruovanými důvody. Hned po příchodu XII. pochodového praporu k 91. pluku vydal 12. července 1915 rozkaz, v němž se mimo jiné praví: „Civilní obyvatelstvo nespolehlivé – zrádci . . . Upozorňuji, že ustupující ruské jednotky plení, loupi, vraždí, znásilňují ženy, proto jakékoli milosrdenství není na místě . . . Rusové úmyslně zvedají ruce na znamení, že se chtějí nechat zajmout, pak však přepadávají naše vojáky. V důsledku toho být bezohlednými. Ruské oddíly, které střílejí až do posledního okamžiku a pak se chtějí nechat zajmout, nešetřit, neboť ostatní oddíly tím získávají čas k ústupu; proto odpovědět klidným mířeným ohněm a nepřítel zničit. Civilní obyvatelstvo, jakmile se i v nejmenším protiví, pobítí; všechno ostatní zadržet . . .“² K tomu, aby přiměl své mužstvo k získávání zajatců, používal tak jako ostatní důstojníci stejně nevybíravých prostředků. V jednom ze svých pozdějších rozkazů z 22. září 1915 uváděl: „U Miatynu získala včera XV. setnina 8 zajatců, za což obdržela 50 korun jako prémii. Oznamit mužstvu!“³ Podle jiných rozkazů proplácel i sám za zajatce peníze. Ve snaze vyniknout hnal mužstvo III. praporu do nejprudších bojů u Sokalu; proto také III. prapor měl tak vysoké ztráty. Zato ovšem jeho jméno bylo uvedeno v divisním rozkazu ze 13. srpna 1915 mezi těmi, kteří se v tomto boji vyznamenali.

Jak jsme se již zmínili, zůstal 91. pluk v poměrně klidném postavení z Ždžarů do 28. srpna 1915. V důsledku dalšího ústupu ruských vojsk a posunutí fronty dále na východ dostal toho dne rozkaz k přesunu. Pěším pochodem postupoval přes Milatyn, Ulgowku a Radomysl do oblasti Mlynówa a Pogorelců. 9. září zaujal již pluk nová postavení; 11. a 12. setnina III. praporu byla jako záloha umístěna v lesíku jižně od Pogorelců.

¹ VÚA, I. R. 91.

² VÚA, I. R. 91, III. Feldbaon.

³ VÚA, I. R. 91, III. Feldbaon.

Po příchodu do tohoto prostoru se u pluku udály některé změny. Pro onemocnění některých důstojníků se stal velitelem pluku podplukovník Wenzel. Nadporučík Lukáš byl téhož dne, 13. září 1915, postaven funkčně na roveň Sagnerovi; stal se velitelem II. polního praporu. Nový velitel pluku vydal 15. září rozkaz, který rovněž ukazuje, že u pluku nebylo vše

11/9/15. 91. pluk. Lukáš!
Všechny zajatce, které získáte, přiveďte ke mně.
Za každý zajatce dostane 50 korun.
Sagner Hejtman.

Jeden z rozkazů hejtmana Sagnera nadporučíku Lukášovi

v pořádku. Wenzel v něm uváděl: „Žádám, aby se jak jednotlivci, tak i oddíly, i když nejsou v bezprostřední blízkosti nepřítel, chovali jako v poli, aby nevyzrazovali postavení nepříteli . . . Každé příležitosti použít k obnovení vojenského pořádku a čistoty. Odpadky a mrtvoly je nutno zahrabávat. Stavět latriny, obnovit spojovací cesty a používat zastíracích prostředků.“¹

Jaroslav Hašek v té době vykonával dále svou funkci spojky. Všiml si bedlivě svého okolí a na jednotlivé události reagoval

¹ VÚA, I. R. 91.

básněmi. Při svém povýšení na svobodníka napsal báseň „Pláč gefreitra“, pobyt 11. setniny v záloze zachytil v básni „V rezervě“ a přehnanou a jednostrannou snahu velitele pluku o zvýšení hygieny mužstva zesměšňoval v básni „Píseň o latrině“.

V druhé polovici září octl se 91. pluk uprostřed těžkých bojů. Tyto boje souvisely s protiofensivou ruských vojsk proti Lucku, vzdálenému 130 km. Počáteční útoky Rusů v oblasti řeky Ikvu měly za účel nepřipustit stažení pomocných sil z tohoto úseku fronty na pomoc Lucku. Trvaly od 17. do 22. září 1915. Za těchto bojů byla německo-rakouská vojska zatlačena za Ikvu. 91. pluk byl nucen opustit svá postavení u Mlynóva a Pogorelců a ustoupit na jih. Zaujal pak nová postavení severně od Chorupan.

Po dobytí Lucku přenesli Rusové těžiště svých útoků právě do prostoru bráněného 91. plukem. Ve dnech 23. a 24. září přešla ruská vojska k mohutnému náporu ve směru Mlynów-Chorupan. Brzy ráno 24. září 1915 „podařilo se útočícímu ruskému VIII. sboru pod ochranou ranní mlhy a přes statečný odpor proniknout do ještě nedostavěného postavení 9. pěší divise, nalézajícího se jižně od bažinaté říční nížiny na okraji chorupanské výšiny.“¹ Ruská vojska prolomila frontu na úseku bráněném IV. praporem 91. pluku a 102. pěším plukem. Zoufalé ranní hlášení hejtmana Sagnera znělo: „Velitelství praporu sděluje, že Rusové prolomili frontu. Velitel plukovní zálohy vyrozuměn, obdržel rozkaz k protiútoku . . . Nadporučík Lukáš hlásí, že byl napaden. Krátce potom přicházejí z prostoru . . . severovýchodně od Chorupan lidé z rojnice zpět. Adjutant poručík Fuchs dostává rozkaz lidí zadržet. . . V tom okamžiku volání, že Rusové jsou v našich zádech. Vidím, že Rusové nastupují východním směrem v prostoru severně od silnice na Chorupan . . .“² V tomto zmatku byl pokus o protiútok a o zadržení postupujících Rusů hladce odražen. Útočící ruské jednotky „zatlačily III. prapor s výšiny severně od Chorupan do bažiny mezi oběma osadami . . . III. prapor roztál na 36 mužů . . .“³

Jaroslava Haška stejně jako většinu mužstva zastihl útok Rusů ve spánku. Zatím co rakouské jednotky přecházely ke

¹ Österreich-Ungarns letzter Krieg, sv. III., díl 2, Vídeň 1932, str. 149—150.

² VUA, I. R. 91.

³ Tamtéž.

zmatenému ústupu, Hašek se Strašlipkou jen pomalu vylézali ze zákopů a pomaluse strojili. Na rozkazy, aby si pospíšili, nic nedbali. Podle svědectví nadporučíka Lukáše a účetního šikovatele Vaňka zůstal Hašek úmyslně pozadu a vyčkal v postavení III. praporu příchodu Rusů. A zřejmě v tomto svém úmyslu nezůstali osamoceni. O tom svědčí ztráty 91. pluku, zjištěné 25. září. 91. pluk, posílený několik dní předtím XIII. pochodovým praporem, ztratil celkem 910 mužů, z toho 135 mrtvých a 285 raněných. 509 mužů, tedy více než polovina celkových ztrát, zůstalo nezvěstných; značná část z nich se dobrovolně dala zajmout.¹

Dobrovolným přechodem do ruského zajetí končilo Haškovo působení v rakouské armádě. Rakouské vojenské úřady vyřídily věc tím, že v jeho kmenovém listu zaznamenaly jeho zajetí v boji u Chorupan a vyškrtly ho ze seznamu rakouské armády. Podle pozdějších mylných informací ještě poznamenaly, že jako válečný zajatec byl internován v Permi (dnes Molotov).² Pak na nějakou dobu veškeré stopy po něm zmizely. Haškovo jméno se v Rakousku opět vynořilo v souvislosti s jeho činnostmi v československých legích v Rusku.

¹ VUA, I. R. 91, krab. 110.

² Haškův kmenový list, VUA.